

**BİR HALK BİLİMİ TERİMİ OLARAK CÖNK KAVRAMINA
YENİDEN BAKIŞ/ BİR TANIM TEKLİFİ DENEMESİ***

Review to the Concept of Cönk as a Folk Science Term/

Essay For a Definition Proposal

Muhammet Emin ALTINIŞIK**

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
29.07.2021	30.09.2021	28.10.2021	Araştırma Makalesi
Atf/Citation: Altınışik, Muhammet Emin (2021) "Bir Halk Bilimi Terimi Olarak Cönk Kavramına Yeniden Bakış/ Bir Tanım Teklifi Denemesi", <i>Culture and Civilization</i> , 1 (1), 27-40.			

ÖZ

Yazı çeşidi ve yazı malzemelerinin belirlenmesinde iklim ve coğrafya daima önemli bir rol oynamıştır. Yazı taşıyıcısı konumundaki nesnelerin zamanla yıpranması ve bozulması bu nesnelerin korunması ihtiyacını doğurur. Bu ihtiyaçtan hareketle cönklerin de bir kitap şekli olarak Orta Asya'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. Biçim olarak ilk örnekleri "pothi" şeklindeki yapraklardan oluşan bu eserlerin muhtevası Budist, Maniheist gibi dini metinlerden oluşmaktadır. Çince kutu anlamına gelen "t'un" kelimesinin Türkçede "cönk" şeklinde telaffuz edilmesi kelimenin kökenine dair farklı bir yaklaşımın ortaya çıkmasına ve biçim-içerik bakımından cönklerin bu bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu makalede, bugüne kadar yapılan tanımlardan hareketle Türkiye ve dünya kütüphanelerinde yer alan yaklaşık altı yüz cönk, şekil ve muhteva açısından incelenmiş ve cönk kelimesinin "kutu" manası esas alınarak cönk terimi için yeni bir tanım teklifinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Cönk, Pothi, Tûlânî, Kümmî, el yazması.

ABSTRACT

Climate and geography have always played an important role in determining the type of writing and writing materials. The wear and deterioration of the objects in the position of writing holders over time necessitates the protection of these objects. Based on this need, it is thought that cönks emerged as a form of book in Central Asia. The content of these works, the first examples of which are "pothi" shaped leaves, consist of religious texts such as Buddhist and Manicheist. The pronunciation of the word "tung" -which means box in Chinese- as "conk" in Turkish, paved the way for the emergence of a different approach to the origin of the word and the re-evaluation of cönks in terms of form and content. In this article, based on the definitions that have been made so far, approximately six hundred cönks in Turkish and world libraries are examined in terms of

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde tamamlanan *Halk Bilimi Araştırmalarında Cönkler (Biçim ve İçerik)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, m.emin2550@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5558-0426

form and content, and a new definition for the term cönk is proposed based on the box meaning of the word cönk.

Key words: Cönk, Pothi, Longitudinal, Kümme, manuscript.

Giriş

Yazının icadıyla başlayan, yazı malzemelerinin kutu içinde muhafaza edilmesi ve sonrasında yukarıya doğru açılacak şekilde ciltlenmesiyle şekli belirlenen cönklerin ilk örnekleri, Orta Asya'da 9. yüzyıldan başlayarak gelişim ve değişim süreciyle birlikte farklı adlandırmalarla 20. yüzyılın ortalarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. İlk şekillerinin içinde daha çok Budist dini metinlerinin bulunması ve bu eserlerin din adamları tarafından tertip edilmesi toplumun bu kitaplara kutsal bir değer atfetmesine ve zamanla da bu kitap biçiminin bir gelenek haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu gelenekselleşme süreci sadece kitabın ciltlenişi ile sınırlı değil aynı zamanda muhtevasıyla da alakalıdır. Fakat Türklerin İslamiyet'le tanışmasıyla birlikte bu kitap şekli hem içerdiği metinler hem de yazı dili bakımından çeşitli değişikliklere uğramıştır.

Çalışmanın içinde değerlendirilen altı yüz cönk ele alındığında, dini metinlerin çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Muhtevasını din dışı metinlerin oluşturduğu cönklerde bile en az bir dini metin ya da yazı muhakkak bulunmaktadır. Bunda cöngü birden fazla kişinin yazmış olabilme ihtimaliyle birlikte en ilkel hallerinden itibaren cönk kitap şeklinin oluşmasında dinin önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Bunun dışında cönklerin kapaklarının yukarıya doğru açılması, satırlarının kısa olması gibi metnin yazımını ve takibini kolaylaştıran yönlerinin bulunması, cönk kitap şeklinin gelenekselleşmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, cönklerin yazıcılarının başlangıçta din adamları iken sonraki dönemlerde farklı yaş ve meslek grubuna ait insanlar olması, toplumun farklı kesiminden insanların ihtiyaçları doğrultusunda kaleme alınması ve içerdiği metinlerin muhtevasının çeşitlenmesi cönklerin yayılma sahasının genişlemesini sağlamıştır.

Aşağıda, Türk halk edebiyatının önemli yazılı kaynakları arasında yer alan cönklerin bir kitap şekli olarak ortaya çıkışı ve cönk teriminin kökeni hakkında bilgi yer almaktadır. Araştırmalar neticesinde elde edilen bulgulardan hareketle cönk terimi üzerine bugüne kadar yapılan tanımlar ele alınarak yeni bir tanım teklifinde bulunmaktadır.

Cönk Şeklinin Ortaya Çıkışı

Yazının ortaya çıkışı ile birlikte iklim özelliklerine bağlı olarak taş, kil, kemik, ağaç, yaprak ve kumaş gibi yazma işi için uygun malzemeler belirlenmiş ve bunlar yazmaya elverişli hale getirilmiştir. Bu malzemelerin yazılmaya başlanmasından itibaren yazının taşıyıcısı konumunda bulunan mezkûr nesnelere, belli bir süre sonra deformasyona uğradıkları ya da işlevlerini yitirdikleri görülmüştür. Bu da malzemenin kullanılabilirliği ve korunması ile ilgili birtakım tedbirlerin alınmasını zaruri kılmıştır. İşte bu tedbirler neticesinde, yazılan malzemelerin zarar görmesini önlemek için, *rulo*, *kutu*, *pothi*, *cönk* ve *kodeks* gibi çeşitli kitap şekillerinin ilk biçimleri ortaya çıkmıştır. Öte taraftan insanoğlu, eserleri rahat yazıp okuyabilmek amacıyla bu kitap şekillerini aşama aşama değiştirip geliştirmiştir. "... böylece günümüzdeki kitap şekli, yazı malzemelerinin özelliklerine bağlı olarak, kademeli bir biçimde oluşmuştur" (Yıldız, 2014: 227). Bu oluşumun ilk halini Antik

Çağ'da papirüslerin rulo halinde kullanılmasında görürüz. Antik dönemde "... yatay ve dikey olarak açılan iki tür rulo şeklinde kitap bulunmaktaydı. Rulolar, dikdörtgen şeklinde kesilmiş papirüslerin kısa kenarları birbirlerine yapıştırılıp, parşömenlerin/derilerin de dikilip, bir veya iki ucuna eklenmiş çubuklar üzerine sarılmasıyla oluşturuluyordu" (Erünsal, 2018: 128). Ayrıca yazılan ruloların zarar görmemesi ve saklanması için kutular kullanılmaktaydı (**Resim 1**).

Yazılan malzemelerin birbirine eklenmesiyle meydana gelen rulo biçimi, okuma ve metni düzeltme gibi durumlarda yazar ve okuyucu için çok yorucu olmaktadır. Daha sonraları metinlerin okunmasını kolaylaştırmak ve düzeltme işlemlerini daha hızlı bir şekilde yapmak için yazı malzemelerinin kısa kenarlarını birbirine tutturarak, yapraklarını yukarı doğru kaldırmak suretiyle bir yeni kitap formu ortaya çıkmıştır. Rulo ve tomar ile kodeks arasında kitap şeklinin geçiş dönemi olan bu form, kâğıdın icadından sonra da kullanılmaya devam etmiştir.

Yazı malzemelerinin kitap haline getirilmesi noktasında geçiş dönemi özellikleri gösteren bu kitap biçiminin örnekleri, daha çok Hindistan ve Çin ile birlikte Orta Asya'da görülmüştür. Özellikle Budist dini metinleri olan "sūtra"ların bu formda olduğu bilinmektedir. Bu tarz kitap şekilleri için Hintçe kitap anlamına gelen "poṭhī" ifadesini kullanan Şinasi Tekin, kitabın dış yapısı ile cildi hakkında şunları söylemektedir: "*Hindistan'da, kâğıdın icadından çok önce palmye yapraklarından, daha sonraları kâğıttan dikdörtgen şeklinde, 7x15 cm ebadında tabakalar kesilir. Tabakanın sağına ve soluna birer çember çizilir, ortasına da ince bir sicim geçecek kadar birer delik açılır; aynı daireler tabakanın arkasına da çizilir. Böylece hazırlanan tabakalar arkalı önlü yazılır. Metin bittikten sonra yaprakların ebadından biraz büyükçe gene dikdörtgen şeklinde iki tahta tabaka hazırlanır; yaprak tabakalardaki gibi sağa ve sola birer delik açılır. Birinci tahtanın deliklerinden birer sicim geçirilir ve bunlar, çıkmasın diye tahtanın altından düğümlenir. Sonra yazılan kâğıt tabakalar, aynı hizadaki sağlı sollu deliklerinden, oradaki sicimlere geçirilir. İlk yazılan 1^a, 1^b tabakası en üstte olmak, en son tabaka en altta kalmak üzere üst üste yığılır. Öteki tahta tabaka, bunun da deliklerinden sicim geçirilmek suretiyle en üste konur. Sicimlerin artan kısımları, iki tahta tabaka arasına konmuş olan kâğıtları sınıksız tutsun diye etrafına dolanır ve bağlanır. Sonra manastır kütüphanesinin raflarına bazen yatırılır bazen de dikine konur. Okunacağı zaman ipler çözülür. Üstteki tahta kapak açılır ama sicimden çıkarılmaz her kâğıt tabakasının ön yüzü okunduktan sonra tahta kapağın üstüne konur"* (Tekin, 2017: 53).

Yazar, yukarıdaki açıklamayı yaptıktan sonra bu tarz ciltlerin nasıl adlandırıldığını bilmediğini ve Hintçe kitap anlamındaki "poṭhī" kelimesini kullandığını ifade ederek, "poṭhī"lerin Hindistan ve Orta Asya'da kullanılanlarını çift çemberli, daha çok Türkler tarafından kullanılanlarını ise tek çemberli dar "poṭhī" veya uzun "poṭhī" olarak adlandırır (2017: 54) (**Resim 2**). Dar ve uzun "poṭhī"lerin yapraklarının yukarıya kaldırılmak suretiyle açılması, okunan ya da yazılan yaprakların kapağın üzerine konması gibi özellikler cönk şeklinin ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki mevcut bilgilerden hareketle, günümüze kadar ulaşan en eski kitap formlarından olan bu kitap şeklinin ilk olarak Orta Asya'da görüldüğü tahmin edilmektedir. Zira yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan görsel malzemenin en eski olanlarının Hindistan, Tibet, Çin ve Uygur Türklerine ait olduğu saptanmıştır. Rulodan sonra geçiş dönemi özelliği gösteren bu tarz ciltlenmiş kitaplar, daha sonra yerini kitabın son formu olan kodekse bırakmıştır. Bir yandan bu kitap formu

kullanılırken diğer yandan rulo ve tomarların kullanımı da devam etmekteydi. Her ne kadar kodeks formunun kullanılmaya başlanması bazı kavim ve medeniyetlerde “pothi” şeklinin ortadan kalkmasına sebep olmuş olsa da Asya’da Tibetler ve özellikle Uygurlar uzun bir müddet daha *pothi* kitap formunu kullanmaya devam etmişlerdir (**Resim 3**). Bu kullanım şeklinin ilk cilt formu, Şinasi Tekin’in çizimlerinde (**Resim 2**) görüldüğü üzere ilk başta yazı malzemesinin ortasına açılan bir delikten geçirilen iplerle malzeme bağlanarak oluşturulmaktaydı. Ruloların cönk şekline dönüşmesi ise yazı malzemesinin ortadan ikiye kırılarak ya da katlanarak birbirine tutturulması suretiyle yapılmıştır. Bu tür eserlere zamanla metni dış etkenlerden koruyabilmek ve zamanın yıpratıcı etkisini en aza indirebilmek için bir kapak yapma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu ihtiyaç çoğu zaman bakır plaka, tahta, mukavva yahut derilerle karşılanmış ve bu son ciltleme biçimi 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Kitap formunun geçiş döneminde ortaya çıkan ve “pothi” olarak adlandırılan bu kitap biçimi bizdeki cönk özelliği gösteren kitapların ilk şekilleridir. Bunların ilk örneklerinin içinde daha çok Budist dini metinleri bulunmaktadır. Bunlar zamanla yayıldıkları bölgelerde çeşitli konuları da bünyelerine katmış ve farklı isimler altında 20. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Cönk Teriminin Menşei

Yapılan araştırmalarda *cönk* teriminin köken itibarı ile Çin, Cava ve Malaya dillerinde kullanılan *jung/djong/cong* kelimesinden geldiği ve Türkçede “cönk”, İngilizcede “junk”, Fransızcada “jonque”, İspanyolca ve Portekizcede “junco”, İtalyancada “giunco”, Farsçada “cunk” olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Gökyay, 1984: 107). Özellikle Çince büyük yelkenli gemi anlamına gelen “jung” kelimesinin Türkçeye edebi bir isim olarak geçtiği ile ilgili pek çok bilgi mevcuttur. Fakat “cönk” kelimesinin hangi dilden hangi dile geçtiği ve hangi anlamlarda kullanıldığının saptanması, sanat tarihi ve eski Türk dili gibi alanlarda yapılacak disiplinler arası çalışmalar ve yeni belgelerin bulunması ve daha belirgin hale getirilmesi ile mümkündür.

“Cönk” kelimesinin menşei ile ilgili araştırmacılar arasında üç farklı görüş bulunmaktadır: 1. görüş, kelimenin köken bakımından Cava ve Malaya dillerine ait olduğudur. 2. görüş, Çinceye ait olduğudur, 3. görüş ise kelimenin Türkçe olduğudur. Bu üç görüş de kelimenin Asya kıtasına ait olduğunda hemfikirdirler. Yapılan araştırmalar neticesinde “cönk” kelimesinin kökeni hakkında daha önce söylenenlerden farklı ve yeni bilgiler elde edildi. Bunlardan ilki, yaklaşık bin yıl önceki Türk kavimlerinin söz varlıklarını örnekleriyle ortaya koyan *Divanu Lûgati't-Türk*'te karşımıza çıkan Çiğilce *kutu*, *çömçe* anlamlarına gelen *çöngek* sözcüğüdür (Kâşgarlı Mahmud, 2013: 158). Bu kelimenin “çönk”, “çöng” ya da “çong/çonk” şeklinde farklı ağızlarda telaffuz edilebilme olasılığı ile ilgili düşünceler vardır (Yıldırım, 2013: 16). Bunun yanında *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde “yukarı kaldırmak” anlamına gelen *cögelte* [cöngeltmek, çögelte] (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983: 46) kelimesi mevcuttur ki her iki kelime bir arada düşünülecek olursa kutuyu yukarı kaldırmak gibi bir ifade ortaya çıkmaktadır. Kutuyu belli bir yüksekliğe kaldırmak değil de cönklerin kapağının yukarı doğru kaldırılması ile alakalı olarak, kutunun kapağını yukarı kaldırmak ifadesi “cönk” kelimesinin kökeni için ihtimaller dâhilinde ele alınabilir. Nitekim yazma eser biçimlerinin ilk örnekleri ele alındığı zaman, ruloların muhafazasında kullanılan kutuların varlığı bu düşüncemizi destekler mahiyettedir (**Resim 1**). Bunun dışında Türklerin tedrici olarak Müslümanlaşması ile Araplarla kitap ve muhafazası konusunda

etkileşimlerinin olduğu öne sürülebilir. Zira 9. yüzyılda Abbasilerin Kur'an-ı Kerim yapraklarını kutu içinde muhafaza ettikleri bilinmektedir (**Resim 4**). Bundan dolayı da Türklerin Araplardan bu kitap ciltleniş şeklini almış olma ihtimalleri mümkündür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Türklerin “çöngek” kelimesi ile *kutu* sözcüğünü karşıladığı ileri sürülebilir. Sonradan bu kelime yazı ve kitap literatürüne girerek edebi bir hüviyete kavuşmuş ve son halinde “cönk” şeklini almış olabilir.

İkinci olarak, Çin yelkenli gemilerinin tarifi için kullanılan “cönk” kelimesinin, edebi bir terim olan “cönk” sözcüğünün kökeni olduğu yönünde fikir beyan eden araştırmacılar bulunduğu yukarıda belirtilmişti. Bu araştırmacılar, içinde her türlü malı taşıyan gemi manasındaki cönklerle, içinde her türlü yazılı metni ihtiva eden cönkleri, benzer taşıma aracı olarak gördüğünden böyle bir fikir ileri sürmüşlerdir. Oysa burada göz ardı edilen şey, cöngün muhtevaya ait bir husus olmadığı, bir kitap şekli olduğudur.

Yapılan araştırmalarda “cönk” kelimesi, her ne kadar köken bakımından Çin kaynaklı olsa da bu kelime zamanla Türkçeleşmiştir. Çince, içi varil ve fıçı gibi derin kaplar için kullanılan *t'un* sözcüğü, Türkçeye tahta kova anlamında *tung* şeklinde geçmiştir (Laufer, 1919: 578). Bu kelimenin, Türk lehçelerinde görülen t > ç ses değişimi ile zamanla tung > çung > çöng > cönk biçiminde değişerek son şeklini aldığı düşünülebilir. Cönklerin ilk örneklerinde metinlerin bir kutu içine konarak muhafaza edildiği; “tung” ve “çönge” gibi kelimelerin de “kutu” manasına geldiği göz önünde bulundurulduğunda cönk isminin, Çin yelkenli gemisinden değil de “kutu” manasından geldiğini ifade etmek daha doğru olacaktır.

Cönklerle ilgili yapılan araştırma ve incelemelerde cönk kelimesinin geçtiği en eski kaynağın, Tarihçi Reşîdüddin (1247-1318)'in derlediği “Tarih Seti: Hind, Sind ve Keşmir Tarihleri” isimli eser olduğu ve burada gemi anlamında kullanıldığı görülmüştür (Qiū Yihào, 2012: 136). Kavramın edebi bir terim olarak kullanılması ise 15. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. *Cönk teriminin en eski kullanımı Şiraz'da 1420'de Baysungur'a ithaf edilen müzehhep bir içindekiler tablosunda bulunmuştur (Berlin, Museum für Islamische Kunst-I,4628). Buna ek olarak cönk terimi aynı dönemdeki Şerafeddin Alî Yezdî'nin Münşeâtında da görülür (TSMK-R. 1019, yk. 57b-61b) (Roxburg, 2012: 459). Yaklaşık bin yıllık bir geleneği olan bu kitap şeklinin yapılacak yeni çalışmalarla, daha eski tarihlere götürülmesinin mümkün olabileceği kanaatindeyiz.*

Günümüzde Türkiye’de ve dünyada yazma eser kütüphanelerindeki kataloglarda “cönk” teriminin karşılığı olarak “sefine”, “mecmua”, “mecuma”, “pothi”, “beyaz”, “beyaz-ı büzürg” ve “oblong” ifadeleri kullanılmaktadır. Oblong ve pothi dışındaki isimlendirmelerin, “cönk”ün ciltleniş açısından değil de muhtevası açısından yapıldığını ortaya koymaktadır. “Oblong” ve “pothi” ifadeleri ise “cönk”ün ciltleniş biçiminden dolayı verilmiş isimlerdir.

Cönk Kavramı İçin Yapılan Tanımlar ve Yeni Bir Tanım Teklifi

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’te “cönk” teriminin anlamı, iki şekilde verilmiştir: “*I. Edebiyat, saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiirlerini derledikleri, uzunlamasına açılan, deri kaplı defter, sığırdili. II. (Malezya dilinden) esk. Büyük yelkenli gemi*” (TDK, 2011: 471-472).

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde ise “cönk” kelimesine dört farklı anlam verilmiştir: Eskişehir’in Sivrihisar, Kastamonu’nun Araç, Çorum’un İskilip,

Niğde'nin Bor ilçeleri, İçel'in Mut ilçesi Yapıntı Köyü ile Kütahya, Konya, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Edirne illerinde *uzunlamasına açılan eski şiir ve destan dergisi*; Eskişehir'in Seyitgazi ilçesi Numanoluk, Ordu'nun Ulubey ilçesi Bahattin ve Kırşehir'in Köşker Köyünde *neşe, sevinç*; Çanakkale'nin Ezine ilçesi, Bilecik'in Bozüyük ilçesi Dodurga, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi Aynalı ile Sivas'ın Zara ilçesi Bekteş Köyünde *şakacı, güler yüzlü (kimse)*; Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde *köşe*; İzmir'in Narlıdere ilçesinde *varlık, zenginlik* (THADS II, 2009: 1007).

Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde Malezya dilinde cong, Farsça'da cüng: **جوناك** olarak belirtilen "cönk" kelimesinin tanımı şöyledir: *1. Büyük yelkenli gemi, 2. ed. Halk şairlerinin şiirlerinin toplandığı, uzunlamasına açılan el yazması, dana derisi kaplı şiir defteri; danandili; sığırdili* (Çağbayır, 2017: 281).

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde "cönk" genellikle *âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mahiyette bir mecmua türü* olarak tanımlanmıştır (Gökyay, 1993: 73).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde "cönk" sözcüğü *çoğunlukla Âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve halkiyat ürünlerini ihtiva eden; uzunlamasına açılan, ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad* şeklinde açıklanmıştır (Koz, 1977: 83).

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı'nın birinci cildinde "cönk" kelimesine karşılık "cöng/cünk/cüng" ifadeleri kullanılmış ve *bir çeşit büyük gemi. Halk şairlerinin, şiirlerini not etmek için kullandıkları uzunlamasına ciltlenmiş defter. Defter, kitap* şeklinde tanımı yapılmıştır (Tietze, 2002: 453).

Okyanus Ansiklopedik Sözlüğü'nün ikinci cildinde "cönk" kelimesinin Cava dilinden geldiği belirtilerek bu kelimeye *yapılış ve biçim bakımından alışılmış kitap ve defterlere benzemeyen, bunların dipten yanlamasına dikilip yanlamasına açılmalarına karşılık, dipten uzunlamasına dikilmiş ve uzunlamasına açılan şiir defterine veya dergilerine verilen ad. Göldeste, Antoloji. Malezya'da kullanılan büyük yelkenli gemi* anlamları verilmiştir. (Tuğlacı, 1985: 412).

Edebiyat Terimleri Kılavuzu'nda "cönk" *göldeste, Antoloji. Saz şairlerinin en beğenilen şiirlerinin toplandığı defter. Bazen bu seçilmiş manzum parçalar arasında mensur parçalara da rastlanır. Bu defterlerin açılışı aşağıdan yukarı doğrudur* şeklinde tanımlanmıştır (Karaalioğlu, 1975: 63).

Edebiyatımızda İsimler ve Terimler adlı çalışmada "cönk" için *halk edebiyatı ürünlerinin yazıldığı deftere denir. Bir çeşit antoloji sayabileceğimiz bu alttan yukarıya doğru açılan defterin yazarları çoğu zaman bilinmez* tanımı yapılmıştır (Tekin, 1995: 130).

Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde "cönk" şu şekilde açıklanmaktadır: *İçinde halk şairlerinin şiirlerinin ve türkü, mani, destan, fıkra, hikâye, dua, hutbe gibi yazanı belli olmayan anonim manzum ve mensur ürünlerin yer aldığı, aşağıdan yukarı doğru açılan, çoğu meşin kaplı/ciltli el yazması defter/mecmua* (Karataş, 2001: 82).

Resimli Büyük Türk Dili Sözlüğü'nde "cönk", *boyu eninden uzun, uzunluğuna açılır, şiirler yazılı defter* olarak ifade edilmiştir (Özön, 1971: 123).

Türk Edebiyatı Tarihi'nin birinci cildinde “cönk” kelimesi, genellikle folklor ve halk edebiyatı ürünlerinin yer aldığı sırtı dar, eni geniş, uzunlamasına açılan yazma kitap türünün adıdır. Sözcüğün Çinlilerin *conk*, İngilizlerin *junk* dedikleri bir gemi türünün adıyla ilgili olduğu ileri sürülür cümlesi ile açıklanmıştır (Özkırımlı, 2004: 297).

Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü'nde ise “cönk”ün Cava, Malezya dillerinden veya Sanskritçe'den geldiği belirtilerek iki anlamda da sözcüğün tanımı verilmiştir: 1. Daha çok Çin, Japon, Hint denizlerinde kullanılan altı düz, güçlkle manevra yapabilen büyük teknelere verilen isimdir. Bambu kamışlarıyla desteklenmiş, birden beşe kadar dikdörtgen biçiminde, yelkenleri olan, bu tekneleri Çinliler, ‘conk’; İngilizler, ‘junk’ diye adlandırmaktadırlar. 2. İçinde saz şairlerinin şiirlerinin bulunduğu, başka nüshası bulunmayan defterlere cönk adı verilmektedir (TDEKTAS I, 2001: 567-568).

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü'nün ilk cildinde “cönk” ifadesinin Farsça “cung” sözcüğünden geldiği ve büyük gemi anlam genişlemesiyle şiir defteri olduğu belirtilir (Eyüboğlu, 1988: 55).

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ün birinci cildinde “cönk” ifadesi şöyle tanımlanmaktadır: Fars. *Cung* < Malayca. *cong* “dibi düz yelkenli gemi” [Kelime batı dillerine de geçmiştir]. Boyu eninden uzun olup uzunlamasına açılan yazma halk şiiri mecmuası (Ayverdi, 2005: 501).

Adana Mıntıkası Maarif Mecmuasının 3. sayısında Mahmud Mesud “cönk” kelimesinin Türklerden Çinlilere, Çinlilerden Japonlara, Japonlardan Hintlilere ve sonrasında da Avrupa lisanına geçtiğini söyler. “Cönk” sözcüğünün Türkçe olduğunu ve gemi anlamına geldiğini belirterek sözcüğü şöyle tanımlamıştır: “*Türkü, mâni, destan, koşma, şiir, bozlak, hikâye-i atalar sözü darb-ı mesel, ferman, buyurultu, dua hutbe, nefes, mersiye gibi millî, dînî tasavvufî, felsefî, aşkî manzum ve gayri manzum eserlerin eski zamanlarda toplanıp yazılmış olduğu mecmualara denir ki bunlar tûlânî açılır defter şeklindedir*” ([Koman], 1928: 3).

Ahmet Talat Onay “cönk” kelimesinin anlamını *şağı yukarı 25 cm. uzunlukta, 15 cm. genişlikte kesilmiş kâğıtların kısa taraflarından dikilmek suretiyle yapılan defterdir* şeklinde vermiştir (Onay, 1996: 20).

Şükrü Elçin “cöng”ü *alttan yukarıya uzunlamasına açılan eser olarak* tarif eder (Elçin, 1988: 11).

Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönk’lerin Değeri adlı makalesinde M. Şakir Ülkütaşır “cönk” ifadesini *türkü, mâni, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, nefes, mersiye, ilâhî, dua, hutbe v.s. gibi millî, dinî (tasavvufî) şiir ve mensureleri ihtiva eden el yazması dergi (mecmua)’lere denir* şeklinde tanımlar (Ülkütaşır, 1967: 905).

Doğan Kaya “cönk” hakkında şu bilgileri verir: *başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan (tulânî), sırtı dar, ensiz, deri kaplı defter* (Kaya, 2014: 209).

Nurettin Albayrak ise “cönk” kelimesinin Cava dilinden olduğunu ifade ederek şöyle tanımlar: *Çoğunlukla âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin yer aldığı*

uzunlamasına açılan, ensiz, uzun, anonim yazma mecmualara verilen ad (Albayrak, 2010: 106-107).

Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü'nde "cönk" maddesinin tanımı şu şekildedir: *Âşık edebiyatı alanında önemli bir yazılı kaynağı olan cönkler çoğunlukla âşık edebiyatı ürünlerini içeren; uzunlamasına açılan, ensiz, uzun defterlerdir* (Artun, 2014: 114).

Yazın Terimleri Sözlüğü'nde ise *saz ozanlarının, kendilerinin ya da başkalarının koşuklarını derledikleri, uzunlamasına açılan deri kaplı defter. Buna "sığır dili" ya da "dana dili" de denir* şeklinde bir "cönk" tanımı yapılmıştır (Gencan vd., 1974: 36).

Mehmet Kanar, "conk" terimini *gemi, fotoğraf albümü, cönk, şiir mecmuası ve şiir albümü* şeklinde tarif eder (Kanar, 2010: 572).

M. Fatih Köksal "cönk" sözcüğünü alışılmış tanımların dışında bir tanımla vererek *muhtevası her ne olursa olsun, uzunlamasına açılan, ensiz yazma türüne cönk denir* biçiminde cöngü ifade eder (Köksal, 2017: 248).

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati'nde "cüng" kelimesinin Farsça olduğu belirtilerek *şairlerin seçme eserleri yahut beyitlerin el yazma toplusu. Fars dilinde yazılmış cüng* tanımı yapılmaktadır (ADİL I, 2006: 431).

Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya'nın "cung" maddesinde ise "cönk", *büyük gemi ve içinde türlü türlü şiirler ve meseleler bulunması itibariyle eş'ar defterine denir. Ona beyâz-ı buzurg da derler* şeklinde tarif edilmiştir (Şükûn, 1996: 663).

Ferheng-i Farisî'de "cönk" içinde *çeşit çeşit şiirler ve sözlerin yazılı olduğu büyük defter* şeklinde tanımlanarak "keştî" ve "sefine" karşılığı olarak verilmiştir (Âmid, 1392: 473).

Ferheng-i Farisî'de "cönk" kelimesinin kökeni Sanksritce olarak ifade edilmiş ve cönk için "keştî", "sefine", "keştî-i cihaz-ı bozorg" ve "beyaz-ı büzürg" gibi karşılıklar kullanılmış, *beğenilen şiir ve sözlerin yazıldığı defter. Tasvir ve resim albümü* şeklinde de tanım yapılmıştır (Muîn, 1371: 1246).

Vâjenâme-i Nevîn'de "cönk" sözcüğünün tanımı şu şekilde verilmiştir: *Keştî, cihaz-ı büzürg, sefine, beğenilen şiir ve sözlerin yazıldığı defter. Tasvir ve resim albümü* (Karîb, 1375: 343).

Lugatneme-i Dihuda isimli mufassal sözlüğünde Ali Ekber Dihuda, cönk kelimesinin Hintçe kökenli olduğunu, İbn-i Batuta'nın 'conk' şeklinde kaydettiğini, İran'da bir şairin sadece gazellerinin bulunduğu divana sefine dediklerini, Hintlilerin de bu manaya sefine kelimesini kullandıklarını belirtir ve cönke dört farklı mana verir: *1. Bir deve çeşidi, 2. Gemi, 3. Şiirler ve notların kaydedildiği defter, 4. Çeşitli şairlerin şiirlerinden bazılarının düzensiz olarak kaydedildiği bir kitap* (Dihuda, 1998: 5/7878).

Doğrudan ya da dolaylı olarak konusu cönk olan çalışmaların hemen hepsinde cönkler dair çeşitli tanımlar verilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde birkaç istisna dışında bunların, aşağı yukarı benzer ifadelerle tanımlandıkları belirlenmiştir. Özellikle muhteva açısından yapılan tanımlar, cönklerin özelde âşık edebiyatı, genelde manzum ürünlerin yazıldığı birer el yazması defter niteliğinde oldukları yönünde bilgiler

barındırmaktadır. Bunun en açık örnekleri çalışmaya dâhil edilen tanımlarda da görülmektedir.

Cönkleri diğer kitap şekillerinden ayıran en belirgin ve en önemli özellik, onun uzunlamasına açılmasıdır. Yapılan incelemelerde pek çok araştırmacının çoğunlukla cönk ve mecmuaları şekil açısından ayırmadığı görülmüştür. Bunun en önemli sebebi cönklerin şekil olarak değil de muhteva olarak değerlendirilmeleridir. Bunu önlemenin en kolay yolu, eserin muhtevasına değil de kapağının ve sayfalarının nasıl açıldığına bakılmasıdır. Çünkü kodeks şeklinde tabir edilen kitaplar sağdan sola ya da soldan sağa, cönkler ise aşağıdan yukarıya doğru uzunlamasına açılmaktadır. Boyut olarak da cönklerin diğer kitap şekillerinden çok farklı olmadığı, sadece cönklerin eninin genelde biraz daha dar olduğu görülmektedir.

Bugüne kadar ilim âlemine sunulan çalışmalardan ve incelenen yazma eser/matbu cönk-mecmualardan edindiğimiz izlenimlerden hareketle cönk için teklif ettiğimiz tanım şu şekildedir: Mürettibinin zevk ve meşrebine göre herhangi bir dilde yazılan; muhteva ve konu açısından hiçbir sınırlaması olmayan, manzum ya da mensur her türden metni ihtiva edebilen; ciltlenişi bakımından kodeks kitapların aksine uzunlamasına açılan el yazması, taş baskı veya matbu eserlere *cönk* denir.

Yukarıdaki cönk tanım ve tariflerinin yanı sıra, cönkler üzerine yapılan çalışmaların hiçbirinde tesadüf edilemeyen ve “kümmî” olarak tesmiye edilen bir kitap şekli daha bulunmaktadır. Sözlüklerde, bununla ilgili ifadeler genel hatlarıyla şöyledir: Eski yazma kitap çeşitlerinden olan, uzunlamasına açılan ve âlimlerin cübbelerinin yenlerinde taşıdıkları kitaplara verilen ad (Devellioğlu, 2005: 534; Pakalın, 1993: 340-341; Çağbayır, 2017: 945; Esiner Özen, 1985: 41).

Arapça “yen, kol” anlamında kullanılan ve “küm” kökünden türetilen “kümmî” kelimesi, eserin taşınmasına bağlı olarak kavramsal açıdan cönk şeklindeki kitap türünün bir diğer ismi olmuştur. Sözlüklerde geçen “uzunlamasına açılan” ifadesi, “kümmî”lerin cönklerle şekil açısından aynı olduğunu göstermektedir. İçerik açısından da aralarında hiçbir fark bulunmayan bu iki kitap şeklinin, yukarıda da zikredildiği üzere eserin yende taşınmasına bağlı olarak isimlendirilmesinden kaynaklı bir farklılık bulunmaktadır.

Âlim ve bilginlerin cübbelerinin kollarında taşımalarından dolayı kümmî olarak adlandırılan bu cönkler, kitap ve kütüphanecilik alanında bir kitap şekli olarak yer alsa da bunların kayıt ve tasnifinde kümmî terimi kullanılmamış ve daha çok bilinen isimler olan cönk/mecmua adı altında kaydedilmiştir.

İçerik olarak bayram, hususi ay ve günlere ait hutbeleri; hatim, ahidname, cenaze, nikâh, yemek ve ezan gibi muhtelif duaları; mübarek gün ve geceleri; dini meselelerle ilgili soru ve cevapları; ayet ve hadisleri; Hz. Peygamber’in doğumu, Mevlid-i şerif, peygamberlerin vasıfları; beş vakit namazın, bayram namazlarının ve abdestin tarifi; tasavvuf ve tarikatlar hakkında bir takım bilgileri; dini manzum-mensur metinleri ya da dini-tasavvufi metinleri ihtiva eden cönklerle, “kümmî” dendiği görülmektedir. Çünkü bunlar, diğer cönk metinlerine nazaran daha özenli ve dikkatli yazılmışlardır. Bu sebeple imla ve bilgi açısından daha güvenilirdir ve genel olarak kolay okunması için harekeli nesihle yazılmışlardır.

Öte yandan cönkler, daha çok şifahi kültürün yazıya aktarılması ile oluşturulan bir nevi derleme özelliği gösteren eserler iken dini metinleri muhtevi “kümmî”ler ise başka bir yazılı metinden veya âlim ya da âlimlerden harfi harfine kopya edilmek suretiyle hazırlanmış

eserler mahiyetindedir. Bu da bize göstermektedir ki cönkler, daha çok mürettebinin şahsi zevk ve beğenisine göre hazırlanırken, “kümmî”ler toplumun beklentilerini karşılamaya yönelik olarak tertip edilmiştir. Yine burada cönkleri toplumun her kesiminden insanların, “kümmî”leri ise çoğunlukla dini ilimlerde belli bir seviyede olan kişilerin tertip ettiği görülmektedir. Çünkü “kümmî” yazan ya da bulunduran kişiler toplumsal ve dini merasimlerde halka önderlik yaptıkları için bu kişiler, cübbelerinin yenlerinde sürekli bu tür eserleri taşımak durumundadırlar. Bunun sebebinin “kümmî” müretteplerinin ya da sahiplerinin katıldıkları meclislerde kendilerine teklif edilen, özellikle de dini muhtevalı konuşmaları daha rahat ve güzel bir şekilde icra edebilmeleri olduğu kanaatindeyiz. Buna örnek “kümmî” tutan bir kişinin, gittiği bir mecliste hatim duası yapması istenildiğinde cübbesinin yeninden kümmîsini çıkararak hatim duasını yapması olabilir. Bu durumun düğün ve cenaze gibi merasimlerin yanında hatiplik vazifesi için de geçerli olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Sonuç

Yazı ile birlikte yazı malzemesi de ortaya çıkmıştır. Bu malzemeler buldukları coğrafya ve iklim koşullarına göre yazmaya uygun nesnelere meydana gelmiştir. İlk dönem yazı taşıyıcısı konumunda bulunan nesnelere yıpranma ve bozulma gibi nedenlerden ötürü taşıyıcı özelliğini kaybetmesi malzemenin muhafazasını ön plana çıkarmıştır. Bu muhafaza çeşitli şekillerde yapılmıştır. Bu şekillerden biri olan kutu, zamanla kitabın ciltleniş biçimine adını vermiş ve son asra kadar varlığını devam ettirmiştir.

Çince yelkenli gemi anlamına gelen “junk” kelimesi, cönklerle ilgili yapılan çoğu çalışmalarda kelimenin menşei olarak verilmiştir. Yelkenli gemi anlamındaki cönk kelimesinin kitap şekli olan cönk ile ilişkilendirilmesi tatmin edici sonuçlar ortaya koymamaktadır. Çünkü İlk önem yazı taşıyıcılarının kutularda muhafaza edildiği bilinmektedir. Bundan dolayı da kutu anlamındaki Çince “*t’ui/tung*” sözcüğünün Türkçeye “cönk” olarak geçtiği ve farklı telaffuzlarıyla yaklaşık bin yıldır Türk dili içinde yaşadığı tespit edilen cönk sözcüğünün kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Orta Asya’da Türklerin kutu için *çöngek*, yukarı kaldırmak ifadesi için ise *cöngeltmek* kelimelerini kullandıkları ve ilk yazılı eserlerin de bir kutuda muhafaza edildiği göz önünde bulundurulunca bu iki hususun önceleri kutularda saklanan daha sonraları da kapağı yukarıya doğru açılan bir kitap şekline isim verebilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bu sebeple, kapağı ve yaprakları uzunlamasına açılan bu tür kitap biçimindeki eserler cönk olarak değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

[Koman], M. M. (1928). “Cönk”. *Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası*, 3, 3-4.

Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi / Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*. Adana: Karahan Kitabevi.

Ayverdi, İ. (2005). *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. (2006). Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.

Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dihuda, A. E. (1998). *Lugatname-i Dihuda 1-16*. (Ed.: Muhammed Mu'in ve Cafer Şahidi). Tahran: Müessese-i Lugatname-i Dihuda.
- Elçin, Ş. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (2018). *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Esiner Özen, M. (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gencan, T. N., Ediskun, H., Dürder, B. ve Gökşen, E. N. (1974). *Yazın Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1984). "Cönkler Üzerine". *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. İstanbul: Say Yayınları. 107-173.
- Gökyay, O. Ş. (1993). "Cönk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (8, 73-75). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hasan Âmid. (1392). *Ferheng-i Amîd*. Tehran: Müesse-i İntişarat-ı Emir-Kebir.
- Kanar, M. (2010). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaalioğlu, S. K. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kâşgarlı Mahmud. (2013). *Divanü Lûgat-it Türk*. (Çev.: Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koz, M. S. (1977). "Cönk". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, (2, 83-85). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köksal, M. F. (2017). "Divan Şiiri-Cönk İlişkisi ve "Cönk" Redifli Gazeller". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 247-290.
- Laufer, B. (1919). *Sino-Iranico Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran*. Chicago: Field Museum of Natural History Publication.
- Muhammed Karîb. (1375). *Vâjenâme-i Nevîn*. Baharistan: Müesse-i İntişarat-ı Bünyâd.
- Muhammed Muîn. (1371). *Ferheng-i Farisî (Cild-i Evvel)*. Tehra: Müesse-i İntişarat-ı Emir-Kebir.

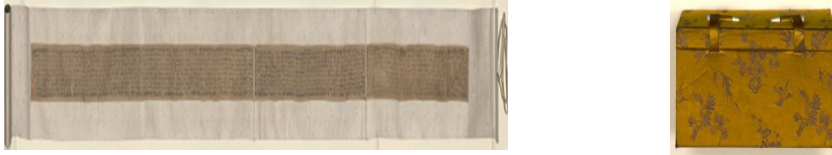
- Onay, A. T. (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. (Haz.: C. Kurnaz). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkırımlı, A. (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi (Ansiklopedik) I*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özön, M. N. (1971). *Resimli Büyük Türk Dili Sözlüğü*. İstanbul: Arkın Kitabevi.
- Pakalın M. Z. (1993). “Kümmî”. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (II, 340-341). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Roxburgh, D. J. (2012). “Kitaba Dair Yeni Keşifler”. (Ed.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve A. Emre Özyıldırım). (Çev.: Rümeyza Şişman), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı edebiyatının kırkamarı* (ss. 455-492). İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Şükûn, Z. (1996). *Farsça Türkçe Lugat Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, A. (1995). *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tekin, Ş. (2017). *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1985). *Okyanus Ansiklopedik Sözlüğü 2*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü I*. (2001). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu. (2010). *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*. Ankara: Antik A.Ş. Kültür Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1967). “Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönk'lerin Değeri”. *Türk Kültürü*, 60, 905-907.
- Yeni Tarama Sözlüğü*. (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, D. (2013). *Elyazması Bir Kitap Türü: Cönk/Cöng Kayıp Saraybosna Cöngü Bağlamında*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yıldız, N. (2014). *Eski Çağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yihào, Q. (2012). “Jung (鯨 Zūng) “cönk” Gemi Üzerine -13.-15. Yüzyıllardaki Batı Yazmalarında Görülen “Jung” Terimi Üzerine”. (Çev.: Zemire Gulcalı). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19, 135-147.

Elektronik Kaynaklar

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0698_seite1.jpg [ET:15.12. 2018]

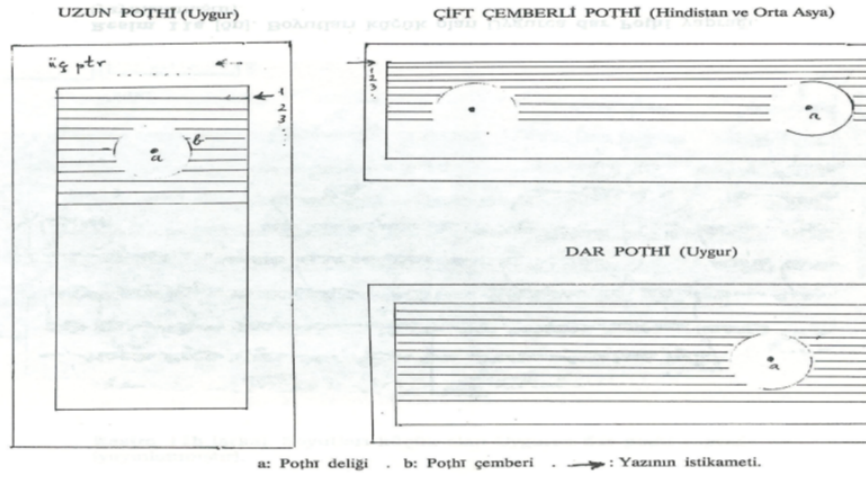
<https://ostasien.digitalesammlungen.de/view/bsb00078317/1?localeUrl=%2Fview%2Fbsb00078317%3Flocale%3D> [E:T: 15.12.2018]

Ekler

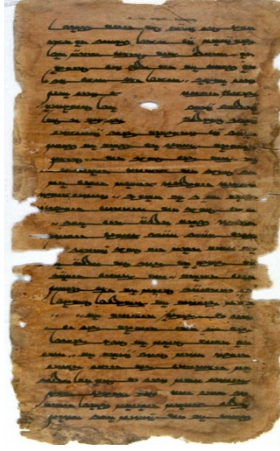

Resim 1. Rulo şeklinde bir eser ve muhafaza kutusu:

<https://ostasien.digitalesammlungen.de/view/bsb00078317/1?localeUrl=%2Fview%2Fbsb00078317%3Flocale%3D> [E:T: 15.12.2018]

Resim 2. Şinasi Tekin'in hazırlamış olduğu pothi şekilleri (Tekin, 2017: 73).

Resim 3. Uygur harfli Poḥḥī örneđi.

http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0698_seite1.jpg [ET:15.12. 2018]

Resim 4. Abbasilerde kullanılan Kur'an-ı Kerim yapraklarının muhafaza kutusu. (TİEMKK, 2010: 160.)

Resim 5. Hatim duasını içeren bir kümmî örneği v. 1^b.